

OLE LAURIDSEN og SVEN-OLAF POULSEN. Tysk Grammatik. København: Munksgaard 1995. Pp. 461.

Anmeldt af UWE HELM PETERSEN

1. Om målgruppen

I Munksgaards sprogserie er der i denne forsommer udkommet en ny Tysk Grammatik ved Ole Lauridsen og Sven-Olaf Poulsen, begge fra Handelshøjskolen i Aarhus. Behovet for en videnskabeligt funderet tysk grammatik, som har indarbejdet de nyeste landvindinger og har et omfang som den velafstjente Peter Jørgensen (1973ff), har igennem længere tid været udtalt, i hvert fald i universitetsgermanistikken, hvor jeg kommer fra. I forordet (p. 5) skriver forfatterne, at 'denne tyske grammatik har et bredt sigte', hvilket specificeres således 'studerende ved handelshøjskolerne, ved lærerhøjskolen, ved seminarierne og ved universiteterne, begyndere såvel som viderekomne.' I sandhed en bredtfavnende målgruppe inden for de postgymnasiale tyskuddannelser, hvortil yderligere kommer 'ikke-lingvister med en mere almen interesse for tysk' (ibid.). Problemet med et sådant bredt sigte er imidlertid, om alle disse videregående tyskuddannelsers særlige behov kan tilgodeses, selv om forfatterne sympatisk skriver:

Vi har ikke lagt grammatikken an på indlæring i egentlig forstand – den studerende forudsættes at beherske det basale stof; det primære for os er at problematisere og forklare, så brugeren inspireres til fordybelse. Fremstillingsformen er derfor i vid udstrækning ræsonnerende og baseret på induktion; nok bliver den herved ofte bredere end i grammatikker normalt, men det er vores erfaring fra undervisningspraksis, at de studerendes vej gennem problemerne og frem mod den sproglige bevidsthed derved lettes. (ibid.)

Når man alligevel kan have sine betænkeligheder, hænger det sammen med, at de erhvervsproglige uddannelser decideret sigter mod at uddanne højt kvalificerede sprogbrugere, medens dette aspekt ved de pædagogiske tyskuddannelser fra seminariniveau til universitetsniveau må kompletteres med et sprogformidlende sigte, idet de studerende ved disse uddannelser som kommende sproglærere

skal have tilegnet sig en teoretisk og metodologisk tænkning, som sætter dem i stand til at håndtere bl.a. grammatikken i sprogundervisningen hensigtsmæssigt og reflekteret: Hvor meget grammatik, hvordan og hvornår, samt ikke mindst: hvilken grammatik. Derved bliver deres tilgang til grammatikken en noget anden end de erhvervsstuderendes. Foruden at beherske grammatikken som professionelle sprogbrugere skal de også i formidlingens tjeneste kunne gå bag om den. Lad det være sagt med det samme, at min læsning af grammatikken har været præget af denne sidstnævnte synsvinkel, som i universitetsgermanistikken er blevet yderligere akcentueret af bestræbelserne for at finde en egnet afløser for Peter Jørgensens Tysk Grammatik, hvis første bind faktisk så dagens lys i begyndelsen af halvtredserne. Da jeg ved, at det hyppigst anvendte alternativ har været Helbig & Buscha (1970, 1991), vil det ligge lige for, at jeg flere steder drager sammenligninger til de to mest brugte standardværker. Det, der jo interesserer potentielle brugere er: Hvad er nyt, hvad er anderledes, og hvad er bedre hos Lauridsen & Poulsen?

2. Beskrivelsesmodellen

Hvis man forventer en grammatik, der afspejler det seneste tiårs ansatser inden for de grammatiske forskningsparadigmer, som med deres holistiske perspektiveringer og forklaringsmodeller i særlig grad imødekommer sprogformidlingssynsvinklen, nemlig den funktionelle og den kognitive grammatik, bliver man skuffet. Ikke mindst, fordi man inden for disse retninger ser en lovende nedbrydning af sætningsgrammatikkens autonomi, som med sit statiske og i sidste ende positivistiske sprogsyn, er det dårligst tænkelige udgangspunkt for kommende sproglærere (jfr. Petersen 1989). Forfatterne har – desværre, vil jeg nok mene – valgt sætningsgrammatikken og giver sig tilfredse med at 'tekstgrammatikken er et desideratum' (p. 5). Jeg går ud fra, at de med 'tekstgrammatik' mener tekstuelle og pragmatisklingvistiske fænomeners nedslag i og påvirkning af grammatikken, f.eks. anaforisering og deiksis, perspektivering, propositionsbundtning m.v., ellers kan jeg ikke stille noget op med bemærkningen. Indholdsfortegnelsen og litteraturfortegnelsen afspejler med tydelighed, at denne fremstilling – naturligvis med variationer – disponerer og behandler det grammatiske stof som de gængse opslagsbøger, og det er faktisk

ærgeligt, for dem er der nok af i forvejen. At grammatikken er skrevet for et primært dansk publikum er ud fra et kontrastivt synspunkt relevant, men at den er skrevet på dansk er udtryk for en provinsialisme, som næppe heller harmonerer med anbefalingerne fra den nyligt stedfunde evalueringsrunde på de videregående tyskuddannelser (1995). Hertil kommer, at de kontrastive aspekter, som denne fremstilling gør meget fint og instruktivt rede for, da gerne måtte have været tilgængelige for et ikke-dansklæsende publikum.

Til gengæld er det glædeligt, at forfatterne har indledt deres grammatik med hhv en sproghistorisk oversigt og et kapitel om lydlæren. Ud fra en funktionel sprogbetragtning er det ikke blot principielt en god idé med en kort sproghistorisk introduktion; den er også velmotiveret, fordi forfatterne i form af relevante anmærkninger gang på gang perspektiverer et givet grammatisk fænomen diakronisk. Derimod har jeg lidt vanskeligere ved at få øje på formålet med det fonologiske afsnit, ud over den instruktive oversigt over forholdet mellem bogstav og lyd og så det alment dannende, naturligvis. De for grammatikken væsentlige prosodiske aspekter leder man forgæves efter.

De egentlige grammatiske paragraffer er – som klart tilkendegivet i forordet – traditionelt anlagt og samlet i de to obligate hoveddele, morfologien og syntaksen. Førstnævnte genstandsområde er behandlet i den snævre traditionelle skolegrammatiske betydning som 'bøjningslære', dvs. kun omfattende fleksionen. Ud fra en mere nutidig opfattelse af morfologien som læren om morfemerne og disses funktion som leksikalske, derivations- og fleksionsmorfemer, er det en alvorlig mangel, at man skal undvære en systematisk behandling af derivation og komposition, ikke mindst ud fra et mere processuelt sprogsyn (jfr. f.eks. Givón 1979, Petersen 1989). Det havde været fint, om de to emner var taget op i forbindelse med de forskellige ordklasser og ikke kun begrænset til fast og løst sammensatte verber, som noget anstrengt er placeret under verbumenheden i syntaksen. Det samme med valensen, som ret beset er et leksikalsk fænomen, og som derfor burde være at finde under de ordklasser, der kan fungere som valensbærere (dvs. verberne, adjektiverne og – hvis man vil gå så vidt – de relationale partikler). Sammenlignet med morfologien afspejler syntaksafsnittet en mere moderne position, som jeg kommenterer udførligt nedenfor. Bogen slutter, som den skal, med en litteraturfortegnelse og et register.

Litteraturlisten afspejler som sagt meget godt dette ret traditionelle grammatikkoncept og snævert germanistiske udgangspunkt i emnebehandlingen. Bortset fra Fillmore er der ikke medtaget nogen af de mere skelsættende bidrag fra den engelsksprogede lingvistik, hvor der i disse år virkelig sker og er sket ting og sager, som man med rette kunne have forventet indarbejdet i en moderne, videnskabeligt anlagt tysk grammatik for de videregående uddannelser.

3. Morfologien

Umiddelbart forud for morfologidelen har forfatterne valgt at behandle dels det sproglige tegn (§ 11), en nyttig paragraf, som forfatterne gør løbende brug af under fremstillingen, og dels den for enhver grammatik basale ordklasseinddeling (§ 12), som her er baseret på morfologiske og syntaktiske kriterier. Der skelnes således mellem de fire flekterbare ordklasser, substantiver, pronominer, adjektiver og verber (behandlet i nævnte rækkefølge i morfologidelen) og i de ikke-flekterbare partikler, som efter syntaktisk funktion videre inddeles i adverbier, konjunktioner, præpositioner og interjektioner. Medens interjektionerne ikke gøres til genstand for nogen yderligere omtale, fordi de 'ikke indgår i nogen sætnings syntaks, men danner deres egen helhed.' (p. 52), finder behandlingen af de tre øvrige 'ordklasser' følgerigtigt sted i syntaksafsnittet. Gennemgangen af den enkelte ordklasse indledes i øvrigt med en paragraf om de for ordklassen særlige karakteristika og problemer. Når der er god grund til at sætte citationstegn omkring 'ordklasser' i forbindelse med adverbier, konjunktioner og præpositioner, hænger det sammen med, at de, fordi de ikke kan defineres morfologisk, heller ikke kan betragtes som ordklasser (= formklasser), men må forstås som syntaktiske funktioner. Dette så meget mere, som forfatterne i forordet udtrykkeligt skriver, at de 'har holdt form og funktion nøje adskilt' (p. 6). Det er i hvert fald ikke sket med noget så grundlæggende som ordklasseinddelingen. Jeg skal vende tilbage til problematikken under min omtale af de relevante paragraffer i syntaksen.

3.1. Substantiverne

Gennemgangen af substantiverne (§§ 13-31, pp. 55-97, i alt 42 sider) er samlet i tre dele. Først behandles substantivernes genus efter hhv. form og betydning, sluttende af med en nyttig skematisk oversigt. Derefter følger kasusbøjningen, hvor den skematiske oversigt over bøjning af personnavne med attribut især bør fremhæves, og til sidst kommer numerusbøjningen. Den adskilte gennemgang af kasus og numerusbøjningen er klart at foretrække frem for den ret uoverskuelige sammenkobling i bl.a. Peter Jørgensen I. Dette så meget mere, som kasuskategorien bortset fra dativ ikke er markeret i pluralissystemet og numeruskategorien ikke er markeret i singularis. Forfatterne skal endvidere have ros for deres valg og brug af eksempelmateriale hele grammatikken igennem: Det er illustrativt, veldoseret og helt up-to-date med tilbørlig hensyntagen i øvrigt til den erhvervssproglige del af målgruppen. Som en lille perle kan jeg ikke lade være med at fremhæve den kulturhistorisk relevante gennemgang af 'feministisk I' (pp. 63f.) samt den senere under pronominerne lige så fornøjelige anmærkning om *man/frau* (p. 132). I øvrigt generer forfatterne sig ikke for at oversætte vanskelige ord og vendinger til dansk, og det er da herligt befriende, selv om man ikke altid kan være enig om sværhedsgraden.

3.2. Pronominerne

Paragrafferne om pronominerne (§§ 32-49, pp. 98-138, i alt 40 sider) er systematiseret efter bøjning i to dimensioner, dels efter bøjningsfuldstændighed (hhv. fuldstændig, ufuldstændig og manglende bøjning) og dels efter forskellige pronominalbøjninger nemlig efter pronominalbøjning 1 (den almindelige pronominale bøjning), pronominalbøjning 2 (ubestemt artikel og possessiverne) og pronominalbøjning 3 (personlige pronominer). Artiklerne regnes med til ordklassen, men der savnes en samlet fremstilling af artikelbrugen, som retteligen – da tekstperspektivet ikke er medtaget – burde findes under substantivenheden og ikke splittet op på § 23.3.2 under substantiverne og § 66.2.1.1. under pronomenenheden. Hos Helbig & Buscha er pronominerne i overensstemmelse med deres (i øvrigt problematiske) ordklasseinddeling efter syntaktisk funktion i hhv. substantiviske pronominer og artikelord, medens Peter

Jørgensen I behandler de pronominale bøjninger under de forskellige traditionelle pronominale subklasser. Den af Lauridsen & Poulsen valgte systematisering forekommer morfologisk set konsistent, men virker alligevel uoverskuelig. Dette indtryk forstærkes ikke mindst af opdelingen af bøjning 1 i typerne 1 og 2 i genitiv singularis og pluralis (*des* vs. *dessen* osv.) og dativ pluralis (*den* vs. *denen*), hvortil kommer forskellige indefiniters variable overgang fra pronominal- til adjektivbøjning i genitiv maskulinum og neutrum. I betragtning af denne variabilitet tror jeg, fremstillingen ville have vundet i overskuelighed, om bøjning 1 og 2 var blevet slået sammen til den almindelige pronominale bøjning (over for de personlige pronominers bøjning), således at de respektive funktionelt betingede variationer blev behandlet under et givent pronomens funktionelle varianter. En sådan systematik er naturligvis baseret på, at et pronomen som f.eks. *der* med dets forskellige bøjningsvarianter i sine respektive funktioner som bestemt artikel, demonstrativivum og relativivum forstås som værende ét og samme leksem i forskellige referentielle og syntaktiske funktioner. Således er *der's* definit-funktion tekstuel-referentiell, demonstrativfunktionen deiktisk-referentiell og relativfunktionen rent syntaktisk (sc. subordinerende forbinder, der samtidig fungerer som sætningsled, attribut eller styrelse). På den måde får man den fleksionelle variation relateret funktionelt, hvilket sammenlignet med den atomiserende morfologiske tilgang giver et bedre afsæt for en dybere forståelse af proformerne (som jo i så fald også må inddrage de såkaldte pronominal- og konjunktionaladverbier).

Det er en god ting, at forfatterne skelner mellem proord (pronomen som 'stedfortræder' i sætningsledsfunktioner) og attributivt proord (pronomen som 'stedfortræder' for et foran- og efterstillet substantivisk genitivattribut, men altså også som styrelse i en præpositionalgruppe ved relativter). Men det er ret besværligt og ikke særligt fremmede for forståelsen, at forfatterne blandt de pronomielle underledsfunktioner i substantivhypotagmet (som de kalder substantivenheden) ikke skelner mellem hhv. determinator (hos Peter Jørgensen I 'bestemmelsesord' og hos Helbig & Buscha 'Artikelwort') og attribut. De to funktioner er slået sammen under samme betegnelse 'attribut'. Der er en funktionel og deraf afledt bøjningsmæssig forskel mellem de to underledstyper: Determinatorer er 'bestemmere', og de bøjes pronominalt (efter forfatternes bøjning 1 eller 2), medens attributer er 'beskrivere', som bøjes adjektivisk, hvis de

da kan bøjes. Der er en væsentlig forskel mellem det attributive proord med den referentielle stedfortræderfunktion på den ene side og pronomen som hhv. determinator og attribut på den anden. I sidstnævnte tilfælde afgiver pronominet stedfortræderfunktionen til fordel for primært bestemmerfunktionen som determinator, og denne kan så især ved nogle af indefinitterne i kraft af deres særlige semantik variere med beskriverfunktionen, som normalt er forbeholdt adjektiverne. I stedet for den næsten besværgende anmærkning, 'at de pronominer, der bøjes som adjektiver, trods dette forhold ikke kan opfattes som adjektiver,...' (p. 100), havde dette været en god anledning til at gøre opmærksom på det helt fundamentale forhold, at sproglige kategorier ikke er velafgrænsede skuffer, men at der er flydende overgange mellem dem, fordi nogle ord er bedre medlemmer af en given ordklasse end andre (jfr. prototypesemantikken, f.eks. Givón (1989), Kleiber (1990)).

3.3. Adjektiverne

Adjektiverne behandles i §§ 50-54 (pp. 139-165 = 26 sider). Deklinationen er behandlet før komparationen, hvad der umiddelbart må undre, eftersom komparationen er mere ordklassespecifik end den på syntaktisk funktion baserede deklination. Heraf da også den naturlige rækkefølge adjektivstamme + komparationsmorfem + deklinationsmorfem. Participier og numeralier behandles under adjektiverne, hvilket er morfologisk i orden, dog savner jeg her en ordentlig afgrænsning mellem participialadjektiver og attributivt fungerende verbalparticipier. Men ellers er behandlingen stofligt overskuelig og de væsentlige aspekter inden for komparation og deklination er med. Det skal imidlertid ikke afholde mig fra et par kritiske bemærkninger:

I forbindelse med gennemgangen af fordelingen af den stærke og svage adjektivdeklination indføres det såkaldte SVA-element (for 'ord eller ordform, der fremkalder svag (=SV) bøjning af det eller de følgende adjektiver (=A).'¹ p. 144), en innovation, hvis nytte jeg ikke er ganske overbevist om, og som faktisk ikke havde været nødvendig, om man havde skelnet mellem determinator (eller bestemmelsesord) og attribut.

Komparationen karakteriseres således: 'Komparation af adjektiver sker i tysk standardsprog altid ved tilføjelse af endelser til

positivformen...' (p. 152), hvilket må være en lapsus. Mig bekendt findes der ikke noget sprog i verden, som kombinerer morfemer inden for samme fleksionskategori. Formuleringen kunne have været undgået, om forfatterne havde gjort sig forskellen mellem manglende morfemisk markering af grammatiske kategoriled (som f.eks. positiv) versus nulallomorfi klar. Ligeledes ville dette også have bragt større klarhed og præcision over udredningen om nulflexiv p. 168.

Når man går ud fra den gængse terminologiske konvention, hvor 'bøjning' er fordanskningen af samlebegrebet 'flexion' med konjugationen, komparationen og deklinationen som fleksionelle subkategorier, må det give anledning til en vis turbulens, når forfatterne kalder deklinationen bøjning og komparationen gradbøjning og først får verbaliseret denne finesse fire sider henne (p. 142). Når dertil lægges, at 'bøjning' bruges i to betydninger, sc. flexion og deklination, er det ikke just gavnligt for den terminologiske og begrebsmæssige transparens, ligesom det heller ikke er fremmede for en grammatiks anvendelighed, hvis den i sine termer afviger for meget og uden grund fra den terminologiske mainstream.

3.4. Verberne

Verberne (§§ 55-62, pp. 166-286 = 120 sider) optager en god fjerdedel af bogen. Efter en kort karakteristik af ordklassen (§ 55) følger først en gennemgang af verbets bøjningskategorier (§ 56) og derpå (§§ 57-62) en detailgennemgang af verbalsystemet med tempus (§ 58) under overskriften *Finite former* – aktiv indikativ, derefter modus med konjunktiv (§ 59. *Finite former* – aktiv konjunktiv) og imperativ (§ 60). Så kommer der en i øvrigt fortræffelig gennemgang af passiv (§ 61), og endelig sluttes der af med de infinitte former (§ 62). Den valgte disposition afspejler naturligvis forfatternes traditionelle og dermed noget statiske grammatiksyn, der ikke kun beskriver og forstår sproglige fænomener ud fra en rent udtryksstrukturel synsvinkel, men også begrænser det til på den ene side morfologien i snæver forstand, dvs. flexion med komposition stedmoderligt behandlet og leksikologiske synspunkter kraftigt negligeret, og på den anden side syntaksen, ligeledes i snæver forstand uden diskursive og pragmatiske perspektiveringer således, som man finder det i dag i

den funktionelle grammatik. Denne position gør forfatterne i øvrigt flere steder udtrykkeligt opmærksom på ved afgrænsninger, så hvad det angår, gås der ikke ureflekteret til dagsordenen.

Men det sker desværre på et andet område, som har været eksemplificeret i det foregående, nemlig hvad angår den terminologiske og begrebsmæssige stringens og konsekvens. Under oversigten over verbets bøjningskategorier (§ 56.1) kalder forfatterne kæden af flexiver for 'bøjningsmodulet', og inden for dette skelnes der så mellem 'mærker' (for flexiver der markerer modus og tempus) og endelser (for person+numerus, participier og infinitiver). Hvorfor der skelnes i denne fordanskning af den udmærkede internationale terminus 'flexiv', får vi ingen forklaring på. Har det med aflyds- og omlydsallomorfi at gøre? Næppe, for så skulle participialformerne samt omlydsformerne ved de andre ordklasser medregnes under mærkerne. På side 283 bidrager termen 'markør' yderligere til forvirringen:

Svage verbers perfektum participium kan altså have to markører, nemlig præfiks *ge-* og endelsen *-t/-et*, mens de stærke kan have tre: præfiks *ge-*, aflyd og endelsen *-(e)n*.

Det havde været rart med en definatorisk praksis, som havde været lidt mere transparent.

Under den generelle gennemgang af verbets bøjningskategorier (§ 56.2) afgrænses indikativen over for konjunktiven og imperativen som den umarkerede modus (p. 169), ligeledes som der under detailgennemgangen af verbalsystemet (§§ 57ff.) arbejdes med begrebet 'markerethed'. Det er fint nok, men det havde været endnu bedre, om forfatterne havde skelnet explicit mellem markeret anvendelse og formal markering, idet begrebet ikke blot bruges om semantisk-pragmatiske fænomener, men også om disses udtryksstrukturelle manifestationer resp. mangel på samme, jfr. den ovenfor omtalte manglende skelnen mellem umarkeret grammatisk kategori og nulallomorfi på side 168.

Forfatternes dispositionelle udgangspunkt kommer endvidere til udtryk i afsnittet 'Vigtige betydningskategorier' (§ 56.3), hvor de summarisk oplister fire væsentlige leksikalske betydningstræk. herunder en udmærket redegørelse for forskellen mellem leksikalisk og kontekstuel aspekt, som der trækkes på senere. Derimod kan det undre, at forfatterne i forbindelse med betydningstrækkene under (a)

og (d) ikke trækker en forbindelse til kasusrollerne under verbernes relationelle valens i § 64.3.1.5.

Medens jeg finder opstillingen af tempussystemet i § 56.2.3.1. mindre overkueligt og pædagogisk end Peter Jørgensens klare opdeling af temporalformerne i et præsens- og et præteritumsystem, er gennemgangen af de enkelte temporalformers forskellige tidsreferencer glimrende. Det samme må man også sige om den instruktive behandling af konjunktiv i § 59, hvor ikke mindst den velafbalancerede revision af skolereglen ved formsammenfald i indirekte tale skal fremhæves. Også i denne paragraf gør de skematiske sammenfatninger og kontrastive oversigter god nytte. Desuden udmærker gennemgangen sig ved adskillige instruktive forklaringer og perspektiveringer samt ikke mindst ved nogle illustrative gennemgange af teksteksempler, hvor modusbrugen belyses igennem en længere tekst. Det er fremstillinger som denne, der får én til at ærgre sig over, at grammatikken ikke er skrevet på tysk og dermed gjort tilgængelig for et større publikum, al den stund konjunktivbehandlingen i tyske modersmålsgrammatikker ikke er noget at skrive hjem om.

Eksemplarisk er endvidere passivbehandlingen i § 61, hvor der opereres med den dynamiske *werden*-passiv, den resultatative *sein*-passiv og – som noget nyt – en statisk *werden/sein*-passiv. I forbindelse med den i øvrigt udmærkede diatesedefinition i § 61.1 undrer det imidlertid, at forfatterne ikke har gjort mere udstrakt brug af den relationelle valens. Som den er omtalt her i et enkelt afsnit, forekommer den underligt påklistret og umotiveret for sammenhængen. I sidste ende hænger dette nok sammen med, at forfatterne forstår morfologi som ren fleksion, hvorfor der på forhånd er blændet af for at se valens som et leksemet forankret kombinationspotentiale.

4. Syntaksen

Der er principielt to måder at behandle syntaksen på: enten med udgangspunkt i de syntaktiske funktioner og disses fordeling på formerne, eller med udgangspunkt i formerne og derpå disses funktioner. Forfatterne har anlagt deres beskrivelse af syntaksen (§§ 62-76, pp. 287-443 = 156 sider) efter den sidstnævnte tilgang, idet de indleder med en paragraf om Syntaksen og dens grundlag, hvorefter

der følger en række detailafsnit om de formstørrelser, som forfatterne kalder enheder og som skal forstås som et samlebegreb for konstruktioner på ordgruppe- og ordniveau. De er alle bygget op efter læsten først enhedens form (interne struktur) og derpå enhedens funktion, jfr. Substantivenheden (§ 65), Pronomenenheden (§ 66), Adjektivenheden (§ 67), Verbumenheden (§ 68), Infinitivenheden (§ 69), Participiumenheden (§ 70), Adverbiumenheden (§ 71), Præpositionsgruppen (§ 72), Konjunktionsenheden (§ 73). Syntaksdelen slutes af med et særligt afsnit om (sætningens) Topologi, underopdelt i § 74 om sætningskemaer, § 75 om sætningsfelterne og § 76 om sætningsknude.

Et afsnit som det indledende om syntaksens grundlag (§ 64) vil naturligvis altid give anledning til kommentarer, fordi der her gøres rede for den grundlæggende analysemodel. Anderledes er det ikke med denne anmeldelse. At forfatterne indsnævrer sætningsbegrebet til den finite sætning, en 'finitformsenhed' med det finite verbalbed som overled og de resterende sætningsled som underled, det er for så vidt logisk nok, når man lukker af for tekstuelle aspekter i grammatikken. Infinitte sætninger i form af infinitiv- og participial-sætninger behandles da i §§ 69 og 70 som infinitiv- og participium-enheder, hvad der ud fra et traditionelt synspunkt ikke kan indvindes noget imod, men nok fra et funktionelt! Problemerne opstår i forbindelse med konstruktioner, som almindeligvis – og også af forfatterne – kaldes ellipser, ufuldstændige sætninger og sætningssemner. Elliptiske sætninger er typiske fænomener inden for tekstkohæsionen, hvor de som resultat af nulanafori må ses i tilknytning til proformer og definitthed, medens ufuldstændige sætninger og sætningsemner er konstruktioner, der fungerer som selvstændige sætninger (i.e. som helsætninger i Diderichsen'sk forstand) uden at have sætningsform. Det der mangler i den foreliggende syntaktiske model er en funktionsterm for det mindste tekstsegment, som grammatisk set er en konstruktion i form af almindeligvis en (hoved)sætning, men som også kan have form af en ordgruppe eller et enkelt ord. Diderichsen forsøgte at indfange denne funktion med sit helsætningsbegreb, men var så nødt til også at indføre sætningsemnet for de konstruktioner, som i denne funktion ikke havde sætningsform. Jeg benytter i mangel af bedre termen 'ytring' for de syntaktiske konstruktioner (sætninger, ordgrupper eller ord), der ikke er led i en anden syntaktisk konstruktion. Ud fra en sådan position, der tager begrebet 'funktion' noget mere alvorligt

end forfatterne, må definitionerne af 'helsætning', 'hovedsætning' og 'bisætning' i § 64.2 forekomme aldeles inkonsekvente og uakceptable. Der er først 'bisætningen', som defineres som 'en sætning, der er led i en anden sætning eller underled til andre led (hvoraf den alternative betegnelse ledsætning)'; (p. 290). Det vil sige, at en sætning med ledfunktion kaldes en bisætning, uanset om den har bisætningsform (dvs. er af sætningstype III med bisætningsindleder og finittet i slutstilling) eller hovedsætningsform (altså af sætningstype I eller II, jfr. pp. 415-417). Det er mig uforståeligt, at forfatterne ikke reserverer termen 'ledsætning' til selve ledfunktionen og termen 'bisætning' (=sætningstype III) til formen, ikke mindst fordi førstnævnte betegnelse nævnes i ovenstående citat. Ledsætningsfunktionerne oppebæres i de fleste tilfælde af bisætningsformer, men der forekommer altså også hovedsætninger med ledfunktion. Det betyder naturligvis, at 'hovedsætningen' ikke kan defineres som 'en sætning, der ikke er led i en anden sætning' (p. 291). Her drejer det sig om det, jeg ovenfor har kaldt en ytring, og Diderichsen en helsætning. Altså, hoved- og bisætning er sætningsformer, som defineres topologisk, hvilket vil sige formalt, medens ledsætning og ytring betegner funktioner. Helt uakceptabel er det imidlertid, at forfatterne definerer helsætningen som 'hovedsætning + bisætning(er)' (p. 291) og så i samme afsnit ender med følgende formulering:

Hovedsætninger kan sågar bestå af verballeddet alene, f.eks. *Das er sofort kommen soll, ist, was sein Vater verlangt*: helsætningen består af hovedsætningen *ist* samt to bisætninger. (ibid.)

Dette er et metodisk vildskud, som kun kan forklares med en ascendent tilgang til analysen. En descendent analyse ville klassificere ovenstående tekstsegment funktionelt som en ytring (eller efter dansk tradition som en helsætning) og formalt som en hovedsætning. Denne kan så atter opdeles i tre segmenter, hvoraf det første fungerer som subjekt og har form af en bisætning, det andet har prædikatfunktionen (verbal eller verballid) og form af et finit verbum i 3. singularis, præsens, indikativ, medens det sidste segment fungerer som subjektsprædikat og har form af en bisætning, nærmere betegnet en relativsætning. Samme metodiske beklagelighed finder man igen under gennemgangen af parataksen (p. 294), der forstås som

en forbindelse af syntaktisk ligeværdige størrelser; det kan være enheder som i kombinationen [Hildegard Knef, die] *bekannte und sehr beliebte* [Schauspielerin ...], hvor to attributter i form af adjektivenheder forbindes med den sideordnende konjunktion *und*. (ibid., mine tilføjelser)

Nej, der er tale om kun ét attribut i form af kun én parataktisk konstrueret adjektivenhed. Når man så nogle sider længere henne læser:

Når en bisætning eller en infinitivenhed står som attribut til et præpositionalobjekt i form af et pronominaladverbium, kan overleddet udelades, typen: *Er hat mich [dazu] aufgefordert, an der Konferenz teilzunehmen*;... (p. 299, min understregning)

rejser det to forskellige problemer om hhv. attributtets og korrelatets status. Sidstnævnte må jeg af pladshensyn forbigå, men til det første følgende kommentar: Hvis man klassificerer infinitivenheden som attribut (hvilket er følgerigtigt ud fra en konsekvent formal synsvinkel, men absurd ud fra en funktionel), da fungerer infinitivenheden som attribut til pronominaladverbiet *dazu*, der så selv må optræde som overled i helheden *dazu...*, *an der Konferenz teilzunehmen*. Denne helhed må man efter forfatterens terminologi kalde en adverbiumenhed. Altså igen manglende konsekvens i analysen, hvilket måske kan ses i sammenhæng med den noget uklare teoretiske status, som ligger i det af forfatterne introducerede begreb 'bundne led'.

Det sker i § 64.2.1, Sætning og sætningsled, hvor verballeddet sættes som 'sætningens maksimalt overordnede led' (p. 291), dvs. som sætningens syntaktiske centrum, hvorefter de sætningsled (subjekt, objekt osv.) oplistes, som verballeddet (sic!) rektionelt knytter til sig. I betragtning af, at forfatterne introducerer begrebet rektion (defineret som 'det forhold, at en størrelse styres af eller forudsætter en anden størrelse', p. 291), forekommer det ikke særlig gennemtænkt at kalde de ikke-verbale sætningsled for selvstændige. Begrundelsen ligger formodentlig i, at de skal afgrænses til de bundne led, defineret p. 292 som led, der 'er bundet til et overled, der ikke er verballeddet.' Når så foruden attributter og appositioner også løse prædikativer henregnes til de bundne led, får jeg problemer med at forstå, hvad der menes med 'bundet'. Jeg har svært ved at se, at et

løst prædikatív skulle kunne indgå en tættere forbindelse med sit substantiviske 'overled' end de faste prædikativer. Sidstnævnte 'selvstændige' sætningsled må da i følge sagens og analysens natur være endnu mere 'bundne' end de løse prædikativer. Og hvor er vi så henne? Ud fra en descendent analyse ville resultatet jo ende med det groteske, at prædikativerne, faste som løse, i så fald skulle udgøre en ledhelhed med deres 'overled', som tilsammen da måtte fungere som subjekt resp. objekt. Det kan forfatterne selvfølgelig ikke have ment, men det indikerer ikke desto mindre, at de har anlagt en (ubevidst?) ascendent analyse af sproglige forløb, hvilket efter min bedste overbevisning er metodisk betænkeligt. Sproglige forløb, det være sig tekster, sætninger, ordgrupper eller ord, analyseres og beskrives desendent fra de større helheder ned til de mindre og ikke omvendt. Set med mine øjne er den anvendte analysemodel endvidere en sammenblanding af forbindelsesarterne, dependens og konstituens. Jeg har intet at indvende imod, at man kombinerer de tre analysemodeller, men så skal det ske på en måde, så man ved, hvor man er henne, og kan se, hvad der er hvad. Inkonsistensen kommer bl.a. for en dag, når man sammenholder definitionen af verballedet (som sætningens mest overordnede led, der så styrer de øvrige sætningsled) med analysen af den sammensatte verbumenhed som et hypotagme, hvor det finitte hjælpeverbum er overled (eller 'centrum', som forfatterne kalder det af – som det senere skal vise sig – topologiske grunde) og det valensbærende fuldverbum er underled. Logikken må da være, at fuldverbet som den sætningsledstyrende størrelse, der i øvrigt selekterer sit hjælpeverbum, altid er overledet i verbumenheden, ganske uanset om det er finit eller infinit.

Eftersom forfatterne foruden para- og hypotakse også arbejder med den tredje forbindelsesart, solidaritet (også neksus eller katatakse), til karakteristik af relationen mellem præposition og styrelse, havde det da været rimeligt, om solidariteten også havde omfattet den syntaktiske relation mellem subjekt og finit på den ene side og den mellem subjekt/objekt og prædikativerne, faste som løse, på den anden. Eller også skulle de helt have droppet begrebet solidaritet og beskrevet præpositionsgruppen som et hypotagme med præpositionen som overled. Det er der i øvrigt flere gode argumenter for, og så kunne forfatterne have nøjedes med udelukkende at operere med størrelsen 'enhed', som de benytter som samlebegreb på formsiden for primært ord og ordgrupper, men sekundært også for sætningen (jfr. finitformen).

Enhver tysk grammatik med respekt for sig selv skal åbenbart have valensen med. I den foreliggende grammatik har forfatterne valgt at afslutte det grundlæggende syntaksafsnit i § 64 med en gennemgang af verbernes valens, opdelt på hhv. den formelle valens med en oversigt over de vigtigste tyske sætningsmodeller (Satzbaupläne) og den relationelle valens, og der slutes så af med en kort behandling af hhv. substantivernes og adjektivernes formelle valens. Valensdefinitioner er der efterhånden mange af. Forfatterne karakteriserer den som et fænomen, 'hvor enkeltordet binder ganske bestemte størrelser til sig' (p. 304, men altså ikke at forveksle med de bundne led!). På det formelle valensplan beskrives, 'hvor mange størrelser verbet binder, og hvilken form disse størrelser har,' (ibid.), medens vi på et dybere plan finder den semantiske eller 'relationelle valens, der beskriver, hvilke semantiske relationer størrelserne har til verbet.' (ibid.). Efter at have udredt forskellen mellem de valensafhængige medspillere (aktanter) og de frie angivelser, pointerer forfatterne, at den formelle valens aldrig opererer med led, fordi valensen tilhører 'et dybere, mere abstrakt plan, der så forbereder tilstedeværelsen af bestemte sætningsled.' (p. 305, jfr. også anm. (a) på side 308). Hvis det er det, der menes med 'et dybere og mere abstrakt plan', er jeg enig, eftersom valensen er et leksikalsk fænomen, forankret i det valensbærende leksem som et ganske bestemt kombinationspotentiale, som så koderes forskelligt alt efter, hvordan valensbæreren realiseres. Konsekvensen heraf er, at grammatikken faktisk må sendes over i leksikken med alle de følger det får for dispositionen og systematikken. Det er sikkert den dybere grund til, at valensen i de fleste tyske grammatikker såvel som i denne fører en mere perifer og en i sammenhængen mindre integreret tilværelse. Et par eksempler fra denne fremstilling: Den relationelle valens er ikke integreret i, men kun påhæftet den i øvrigt udmærkede fremstilling af passiv. Hvis den relationelle valens var blevet inddraget i fremstillingen, kunne forfatterne helt have undgået et afsnit om substantivernes valens, for så havde det ligget under nominaliseringer, idet substantiver kun har valens i kraft af, at de er afledte af verber eller adjektiver. Jeg er således dybt uenig med forfatterne i anmærkning (a) på side 313 om, at den relationelle valens ikke har nogen 'virkelig rækkevidde i grammatisk henseende'. En sådan bemærkning er udtryk for statisk grammatiktænkning. Under adjektivernes valens forlyder det, at 'Langt de fleste adjektiver er monovalente' (p. 313). Det er rigtigt, hvis man for det første ser bort fra valensproblemet i forbindelse med adjektiver i komparativ, og

for det andet tilskriver subjektet i sætninger med prædikative adjektiver aktantfunktion (hvorfor ellers prædikativer?), men også gør det ved overleddet for et attributivt adjektiv i substantivenheden. Altså, i konstruktionerne *Das Bier ist kühl* og *ein kühles Bier* fungerer *Bier* som aktant for adjektivet *kühl* samtidig med, at det har sin særlige ledfunktion på hhv. sætnings- og ordgruppeniveau. Sådan ser forfatterne ikke på det, idet de kun tilskriver adjektiv-enhedens valensbundne underled valensstatus. Det er selvfølgelig bekvemt at holde valensen inden for adjektivenheden, for så undgår man dels diskussionen om adjektiverne også har valens i attributiv funktion (hvad de selvfølgelig har!), og dels opnår man en større overensstemmelse mellem valensfunktionen og ledfunktionen. Det er derfor også ganske følgerigtigt, at (faste) prædikative adjektiver behandles som selvstændige sætningsled, der topologisk står i sætningsfelt II, og ikke som del af prædikatet(, som jo i denne grammatik også hedder verballed). Denne fremstilling er jeg ganske uenig i.

4.1. Enhederne

Substantivenheden (§ 65, pp. 314-337 = 23 sider) er, hvad dens struktur angår, udførligt og kyndigt behandlet på basis af dens topologi, og underafsnittene om funktionsmulighederne er i overensstemmelse med den overordnede tilgang ordnet efter kasusformerne. Alt i alt en koncentreret og instruktiv gennemgang.

De bemærkninger, jeg måtte have i forbindelse med pronomenenheden (§ 66, pp. 337-345 = 8 sider) og adjektivenheden (§ 67, pp. 346-351 = 5 sider) finder man ovenfor under morfologiomtalen, så derfor videre til Verbumenheden (§ 68, pp. 351-366 = 15 sider), som i følge forfatternes definition altid er en simpel eller sammensat finit form, der fungerer som verballed i en sætning, altså i en finitformen. De infinitte (simple og sammensatte) former fungerer i modsætning til de finite som overled i infinitiv- resp. participiumenheden. Denne klare, men traditionelle inddeling har naturligvis til følge, at modalverberne betragtes som fuldverber, der tager infinitivenheder som objekt. Jeg havde håbet, at den form for mekanisk og kontraintuitiv analyse var forladt efter Peter Jørgensen, og at man havde set lidt mere funktionelt på den i virkeligheden flydende overgang mellem fuldverbum- og

hjelpeverbumbfunktionerne i verbumenheden. (En sådan kunne også have kastet nyt lys over de topologiske fænomener udskillelse og opløsning.) Som allerede nævnt er de fast og løst sammensatte verber noget malplaceret under formgennemgangen af verbumenheden. Endvidere forekommer det ret besværligt, at de syntaktiske konsekvenser af passivering er behandlet her i stedet for i forbindelse med den morfologiske gennemgang af passiv. Under verbumenhedens funktion har forfatterne henlagt et længere afsnit om person- numerus-kongruensen mellem subjektet og finittet.

Behandlingen af infinitivenheden (§ 69) adskiller sig i princippet ikke fra den Peter Jørgensen'ske. Den er som allerede ovenfor antydnet for mekanistisk i beskrivelsen. Det kunne der siges meget om, men den beskikkede plads tillader det desværre ikke. Men jeg bliver nødt til at anholde den letfærdige omgang med terminologien, når forfatterne benytter termen 'retningsangivelse' (p. 368) om en valensbundet 'medspiller' eller 'aktant', hvilket ikke harmonerer med betegnelsen 'fri angivelse' (p. 305) under valensgennemgangen. Her betyder 'angivelse' det stik modsatte, nemlig et ikke-valensbundet led.

De sidste tre typer af enheder, adverbiumenheden, præpositionsgruppen og konjunktionenheden, har hver fået et indledende afsnit om ordklasseproblemer. Som jeg allerede har nævnt, finder jeg det betænkeligt – selv om det er gængs praksis – at man blander syntaktiske funktioner ind i de formalt-morfologisk definerede ordklasser. Præpositioner, konjunktioner (de sideordnende) og subjunktioner (de underordnende) er partikler i forskellige syntaktiske funktioner på forskellige niveauer. Adverbierne som ordklasse kan man lige så godt afskaffe, idet der er tale om partikler, der syntaktisk fungerer som adverbialer på sætningsledsniveau, som attributter på ordgruppeniveau og i visse tilfælde også som yringer (Herein!).

Under Præpositionsgruppen (§ 72, pp. 379-393 = 14 sider) omhandles efter præpositionsgruppens struktur naturligt nok præpositionernes kasusreaktion i et omfattende, men dog ikke så dybtgående som den tilsvarende ganske fremragende behandling hos Peter Jørgensen. Desuden kunne jeg godt have tænkt mig en alfabetisk oversigt over præpositionernes brug, således som man finder det for konjunktionernes vedkommende (§ 73.4).

De sideordnende konjunktioner og de underordnende subjunktioner er behandlet under ét i afsnittet om Konjunktionenheden (§ 73, pp. 394-410 = 16 sider), selv om der både funktionelt

og topologisk er tale om to forskellige kategorier. Under den nævnte oversigt over konjunktionerne i § 73.3 benytter forfatterne lejligheden til at gennemgå de forskellige syntaktiske og semantiske sætningstyper, som konjunktionerne indleder resp. forbinder, et emne, som strengt taget burde have været behandlet i et større afsnit om sætningers form og funktion, såfremt sætningsbegrebet havde været bredere end i denne fremstilling.

4.2. Topologien

Det sidste afsnit om topologien (§§ 74-76, pp. 411-443 = 32 sider) redegør kun for sætningsleddenes stilling, idet enhedernes topologi allerede er behandlet under disse. I § 74 om topologien generelt understreges det, at det kun er normalrækkefølgen der gøres til genstand for behandling, hvilket er det eneste rigtige udgangspunkt for forståelsen og håndteringen af den 'friere' tyske topologi. Det Diderichsen'ske sætningsskema har gennem årene haft stor indflydelse på den danske germanistik, begyndende med Ove Clausens behandling af den tyske ordstilling i Peter Jørgensen III. Set i det lys er der sket en række forbedringer: Der opereres med tre sætningsfelter adskilt af to verbalfelter, udfyldningen af midterfeltet, sætningsfelt II, er klart og instruktivt beskrevet, ikke mindst de frie adverbialers normalplacering i forhold til de valensbundne led. Der er endvidere adskillige overskuelige illustrationer i skemaform, en nyttig kontrastiv sammenligning med de danske sætningsskemaer samt en kort og præcis gennemgang af sætningsknuden. At jeg så helst havde set sætningstype-betegnelsen afskaffet til fordel for et hovedsætningsskema, der inkluderer sætningstyperne I og II, sidstnævnte karakteriseret ved tomt forfelt alias sætningsfelt I, et bisætningsskema (sætningstype III) og et skema for hhv. infinitiv- og participialsætningen (i nærmværende fremstilling lig infinitiv- og participiumenheden), er et beskrivelsesanliggende, som ikke skal formindske indtrykket af et forbilledlig klart anlagt afsnit.

5. Konkluderende bemærkninger

Under læsningen springer forfatterens anvendelsesorienterede sigte og interesser flere steder i øjnene, smukkeste i de illustrative

skematiske sammenfatninger og kontrastive perspektiveringer, men desværre andre steder også på bekostning af den teoretiske orientering og metodiske og terminologiske konsistens. Det bliver klart, at forfatterens primære målgruppe har været de erhvervsprogsstuderende med den deraf følgende større koncentration omkring sprogbrugsperspektivet. Da grammatikken således ikke sigter mod at tilgodese sprogformidlerbehovet, vil en række af mine kritikpunkter måske forekomme én og anden urimelige. Dette vil jeg være ganske uenig i, men det kan ikke være stedet her, at uddybe dette nærmere.

*Institut for Sprog og Kommunikation
Odense Universitet
DK-5230 Odense M*

Litteratur

- Diderichsen, Paul. 1957. *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
 Evaluering af de videregående tyskuddannelser. 1995. Udg. af Evalueringscentret. København: Statens Information.
 Givón, Talmy. 1979. *On Understanding Grammar*. New York: Academic Press.
 Givón, Talmy. 1989. *Mind, Code, and Context. Essays in Pragmatics*. Hillsdale, London: Lawrence Erlbaum Associates.
 Helbig, Gerhard und Joachim Buscha. 1991. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin etc.: Langenscheidt.
 Jørgensen, Peter. 1973ff. *Tysk Grammatik I-III*. København: Gad.
 Kleiber, Georges. 1990. *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical*. Paris: Presses Universitaires de France.
 Petersen, Uwe Helm. 1989. *Grammatik i fremmedsprogsundervisningen*. I Kasper, Gabriele & Johs. Wagner. *Grundbog i fremmedsprogsundervisning*. København: Gyldendal.